

เงาสะท้อน ละเวงวันทา - สุวรรณมาลี :
การสร้างสรรคการแสดงด้วยการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก
Reflection Lawengwanla – Suwanmalee:
Creation of Performace by Combining Thai and Western Dances.

สุธีศักดิ์ รักดีเทวา* ศุภชัย จันทร์สุวรรณ อัครวิทย์ เรืองรอง
Suteesak Pakdeeteva,* Supachai Chansuwan, Akhawit Ruengrong
นักศึกษาดุริยางคศิลป์บัณฑิต คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์*
Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute
รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชานาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์²
Assoc. Prof. Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา³
Asst. Prof. Faculty of Humanities and Social Sciences, Bansomdej Chaopraya Rajabhat University
young_man99@hotmail.com

Received: May 10, 2023

Revised: May 12, 2022

Accepted: May 16, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรคการแสดงเรื่อง เงาสะท้อน ละเวงวันทา - สุวรรณมาลี ด้วยรูปแบบการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก โดยนำบทวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณี ตอน หึงหน้าป้อมมาตีความใหม่ ตามทฤษฎีการรื้อสร้าง การตีความ สตรีนิยม และสร้างบทประพันธ์ที่มีความหมายใหม่ในมุมมองของความเท่าเทียม ศักดิ์ศรีและคุณค่าของมนุษย์ และนำไปสู่การแสดงสร้างสรรค์ที่มีการประดิษฐ์ท่ารำที่ผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก

ผลการศึกษาพบว่า การตีความหมายใหม่ตามทฤษฎี เพื่อนำเสนอว่าการแย่งชิงพระอภัยมณี ไม่ใช่เพราะความหึงหวง แต่เป็นการรักษาศักดิ์ศรีและปกป้องบ้านเมืองไว้ และการแสดงสร้างสรรค์ “เงาสะท้อน ละเวงวันทา - สุวรรณมาลี” นำไปสู่องค์ความรู้ใหม่แก่วงวิชาการนาฏศิลป์ โดยการแสดงสร้างสรรค์ที่ผสมผสานการแสดงนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวการต่อสู้ แย่งชิง ผ่านท่าเต้นประเภทคู่ที่มีการรักษาสอดคล้องของคู่เต้นระหว่างนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์สากลอย่างลงตัว

คำสำคัญ: การตีความ การรื้อสร้าง การแสดงสร้างสรรค์ เงาสะท้อน

Abstract

This research aimed to create a performance of Reflection Lawengwanla - Suwanmalee with a combination of Thai and Western dances. The researcher has reinterpreted Phra Aphai Manee: Heung Na Pom comes. Based on the theory of

reconstruction, interpretation, feminism, and reconstructing in the new perspective of human equality, dignity and worth, and leading to creative performances with the invention of dance moves combining Thai and Western dances.

The study found that the reinterpretation based on the theory to present that Competing for Phra Aphai Mani is not about jealousy , but it is about maintaining the dignity and protecting the country. In addition, creative performances reflecting Laweengwanla - Suwannamalee led to new knowledge for the academic circle of dramatic arts by creating performances combining Thai and Western dance performances conveying the story of the battle and encounter through the choreography of a pair maintaining the balance of the dance partner between Thai and international dance perfectly.

Keywords: interpretation, demolition, creative performance, reflection

บทนำ

วรรณกรรมไทยเรื่องพระอภัยมณีเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกของพระสุนทรโวหาร (ภู่) ที่ประพันธ์ไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2364–2366 มีเรื่องราวที่สนุกสนาน บทกลอนไพเราะ สละสลวยและงดงาม เป็นวรรณกรรมอันมีจินตนาการในด้านการประพันธ์ (ประณีต ม่วงนวล, 2559) และเป็นเรื่องที่ได้รับการนิยมนำไปแสดงรูปแบบต่าง ๆ ผู้ที่ได้อ่านวรรณกรรมหรือได้รับชมจากการแสดงแขนงต่าง ๆ ก็จะมีการตีความหมายวรรณกรรมแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้อ่านและผู้ชมที่จะนำเรื่องราวที่ได้รับการถ่ายทอดมาเชื่อมโยงกับทัศนคติ ความรู้สึก รวมถึงบริบทแวดล้อมของผู้อ่านและผู้ชม โดยเฉพาะเรื่องพระอภัยมณี ตอนหึงหน้าป้อมซึ่งเป็นตอนที่มีการโต้ตอบกันระหว่างตัวละครหลักที่มีความสำคัญของเรื่อง 2 ตัวคือ นางสุวรรณมาลีและนางละเวงวันพา นางสุวรรณมาลี ผู้นำทัพในการรบ เป็นผู้ที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยว เข้มแข็งและกล้าหาญสามารถเป็นแม่ทัพการรบโดยไม่ต้องพึ่งพาพระอภัยมณี เป็นผู้มีความรอบรู้ทางด้านดาราศาสตร์ นางเป็นแม่เลี้ยงของสินสมุทร และมีศักดิ์เป็นป้าของนางอรุณรัศมี นางได้สอนวิชาการดูดาวให้สินสมุทรและอรุณรัศมีดูดาวต่าง ๆ เช่น ดาวโจ ดาวธง ดาวลูกไก่ ดาวจระเข้ ฯลฯ แสดงให้เห็นว่านางมีความรู้ทางด้านดาราศาสตร์ เป็นอย่างดี (อัครวิทย์ เรืองรอง, 2558) ส่วนนางละเวงวันพา ผู้ที่มีบทบาทความเป็นผู้นำ อันเนื่องมาจากบิดาและพี่ชายถูกฆ่า จึงสั่งสมความแค้น และสร้างศึกกับเมืองผลึกผู้สังหารบิดาและพี่ชาย และนางไม่ยอมยุติศึกแม้จะรักพระอภัยมณีมาก นางเป็นผู้มีความรู้เรื่องเวทมนต์คาถาทำเสน่ห์ มีตราราชูเป็นศาสตราวุธคู่กายที่สามารถป้องกันภัยและอาวุธได้ทุกชนิด แม้กระทั่งเสียงเป่าปี่จากพระอภัยมณีก็ไม่สามารถทำอันตรายนางละเวงวันพาได้อีกทั้งนางยังรู้เรื่องหลักราชการ เป็นกษัตริย์ครองเมืองลังกาตั้งแต่อายุ 16 ปี มีจิตใจเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว และรู้หลักการปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างดี (อัครวิทย์ เรืองรอง, 2558) โดยส่วนใหญ่การอ่านบทวรรณกรรมหรือชมการแสดง ผู้อ่านมักจะให้ความสำคัญกับพระเอกในเรื่องความเฉลียวฉลาดและความมีเสน่ห์ (วรรณวิไล ชุ่มใจ, 2559) และมักจะวิเคราะห์หรือตีความนางสุวรรณมาลีและนางละเวงวันพา สตรีสูงศักดิ์ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ แต่ต้องมีความขัดแย้งและนำมาซึ่งความสูญเสียด้วยสาเหตุแห่งความหึงหวงในตัวพระอภัยมณีเป็นการตีความที่ทำให้คุณค่า และศักดิ์ศรีของสตรีนั้นลดลง

จากการตีความบทประพันธ์ เรื่องพระอภัยมณี ตอนหึงหน้าป้อม ที่มีการตีความและถ่ายทอดตามแนวคิด ความเชื่อ ประสบการณ์ และบริบทของสังคมไทยในอดีต ผู้วิจัยได้มองเห็นถึงจุดเด่นของวรรณกรรมไทยที่จะสามารถนำมาวิเคราะห์บทวรรณกรรมและตีความบทวรรณกรรมใหม่ผ่านมุมมองของผู้วิจัยให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัยที่มีการเรียกร้องความเท่าเทียม คุณค่า และศักดิ์ศรีของผู้หญิง การสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของความเท่าเทียมกันและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในอดีต การอ่านวรรณกรรมจะเป็นการอ่านเพื่อคล้อยตามผู้เขียนเท่านั้น แต่ในยุคปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไป จากแนวคิดของโรแลนด์ บาร์ต (Roland Barthes, 1968) (อ้างถึงในสุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2559) ที่กล่าวว่า ในโลกของวรรณกรรมนั้น ผู้แต่งไม่มีความสำคัญ และวิพากษ์วิจารณ์ความพยายามของผู้อ่านที่ค้นหาตัวตนของผู้แต่งผ่านปัจจัยต่าง ๆ อาทิ มุมมองทางการเมือง ศาสนา ฯลฯ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่สมควรกระทำ เนื่องจากความพยายามดังกล่าวเทียบเท่ากับการมอบชีวิตจำกัดในการตีความหมายของตัวบท ความหมายของตัวบทอยู่ที่ผู้อ่านมิใช่ผู้เขียน ผู้เขียนไม่มีอำนาจในการควบคุมความหมาย การปฏิบัติของผู้อ่านจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้เขียนมรณะไปแล้วนั้น ปัจจุบัน จุดมุ่งหมายของงานวรรณกรรมคือการผลักดันให้ผู้อ่านเป็นผู้สร้างตัวบท (Producer of the text) แทนที่จะเป็นผู้อ่านเพียงอย่างเดียวซึ่งอาจจะทำให้เกิดความเครียดและไม่สนุก การเปลี่ยนแปลงทัศนคติดังกล่าว และให้ผู้อ่านมีบทบาทในการสร้างความหมายใหม่มากขึ้น เป็นการสร้างโอกาสให้ผู้อ่านสร้างความหมายและสร้างสรรค์การตีความใหม่ได้ การนำแนวคิดของโรแลนด์ บาร์ต มาเป็นแนวคิดในการศึกษาการตีความวรรณกรรมใหม่ ผู้วิจัยนำเสนอในรูปแบบเงาสสะท้อนลงไปในใจของสตรีทั้ง 2 ในมุมมองที่แตกต่างจากอดีต ยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงการหึงหวง หรือการแย่งชิงผู้ชายไม่ใช่สาระสำคัญอีกต่อไป ผู้หญิงสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ โดยที่ไม่ต้องพึ่งผู้ชายมีความเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เสมอกัน

จากการตีความหมายใหม่ของผู้วิจัยที่นอกจากจะเป็นการสร้างสรรคบทประพันธ์ตามการตีความหมายขึ้นมาใหม่ ผู้วิจัยได้นำบทประพันธ์ดังกล่าวมาสร้างละครสร้างสรรค์ เพื่อนำเสนอละครสร้างสรรค์ เรื่อง “เงาสสะท้อน ละเวงวันฟ้า - สุวรรณมาลี : การสร้างสรรค์การแสดงด้วยการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก” เป็นละครสร้างสรรค์ที่มีการโต้ตอบกันด้วยศิลปะการแสดง ที่มีความแตกต่างจากศิลปะการแสดงเรื่องพระอภัยมณีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการนำเสนอในรูปแบบของนาฏศิลป์ไทยเพียงอย่างเดียว รวมถึงการแสดงของนางละเวงวันฟ้าก็แสดงออกมาในรูปแบบการแสดงของไทยเช่นกัน ทำให้ศิลปะการแสดงในรูปแบบของตะวันตกที่เป็นจุดเด่นของนางละเวงวันฟ้าไม่ได้ถูกนำเสนอออกมาให้เห็นความงดงามของศิลปะการแสดงของฝั่งตะวันตก เช่น การแสดงละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีเกียวนางละเวง วันที่ 16-19 มิถุนายน 2548 ณ โรงละครแห่งชาติ เนื่องในวาระ 104 ปี ครุมนตรีตราโมท ดังภาพที่ 1

พระเอกและนางเอก

ภาพที่ 1 การแสดงละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีเกี้ยวนางละเวง
ที่มา: Natt Sweetty,

และการแสดงละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีเกี้ยวนางละเวง วันที่ 23 พฤษภาคม 2558 ณ โรงละครแห่งชาติ เนื่องในโอกาสฉลองอายุ 89 ปี ครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การแสดงละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีเกี้ยวนางละเวง
ที่มา: Siammelodies,

การแสดงทั้ง 2 การแสดงจะเป็นการแสดงเรื่องพระอภัยมณีโดยใช้นาฏศิลป์ไทยในการแสดง ซึ่งการแสดงตอนที่มีความเกี่ยวข้องกับนางละเวงวันพา นางกษัตริย์ที่มีเชื้อชาติตะวันตก ก็ใช้รูปแบบการแสดงที่แสดงออกถึงความเป็นตะวันตกด้วยการใช้มือในการแสดงออกท่าทางเท่านั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งสร้างการแสดงละครสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ที่มีการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกผ่านการแสดงสร้างสรรค์จากวรรณกรรมไทยเรื่องพระอภัยมณี การสร้างสรรค์บทประพันธ์และรูปแบบการแสดงที่มีการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกจากมุมมองของผู้วิจัย เป็นการส่งเสริมการพัฒนาศิลปะการแสดงในรูปแบบใหม่ในด้านการแสดงและการตีความบทประพันธ์วรรณกรรม เพื่อให้วรรณกรรมไทยนั้นเป็นที่รู้จักในรูปแบบที่แตกต่างออกไปตามยุคสมัย เป็นการชี้ให้เห็นว่าเรื่องของวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นตะวันออกหรือตะวันตกก็มีคุณค่าคู่เคียงกันและสามารถผสมผสานกันได้

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างสรรค์การแสดงเรื่อง เงามะทอน ละเวงวันพา - สุวรรณมาลี ด้วยรูปแบบการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก

ขอบเขตการวิจัย

1. นำวรรณกรรมไทยเรื่องพระอภัยมณี ตอน หิงหน้าป้อม (โดยมีตอนอื่น ๆ เป็นองค์ประกอบเพื่อให้เข้าใจลักษณะของตัวละคร) โดย ตอน หิงหน้าป้อม จะเป็นตอนที่มีการโต้ตอบกันระหว่างนางสุวรรณมาลี และนางละเวงวันพา มาตีความใหม่ในมุมมองของผู้วิจัย โดยใช้การสะท้อนจากโลกทัศน์ของผู้วิจัยในมุมมองความรู้สึกรักของตัวละครหญิง 2 ตัวที่มีความสำคัญ ที่มีความต่างทั้งวัฒนธรรมเชื้อชาติ ศาสนา แต่มีความรักผู้ชายคนเดียวกัน

2. นำเสนอเรื่องราวที่ผู้วิจัยต้องการถ่ายทอดโดยเน้นความเท่าเทียม มิใช่เรื่องของความหึงหวง แต่เป็นเรื่องของความมีศักดิ์ศรี ความเข้มแข็งที่สตรีนั้นมีไม่น้อยไปกว่าบุรุษ สะท้อนผ่านแนวคิดสตรีนิยม ทฤษฎีการรื้อสร้าง และการสะท้อนวิธีคิดนี้ โดยใช้กระจกที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสะท้อนความคิดความรู้สึกไปยังผู้ชมผ่านการแสดง

3. สร้างละครสร้างสรรค์เรื่องพระอภัยมณี เรื่อง “เงามะทอน ละเวงวันพา - สุวรรณมาลี” เป็นละครที่ผู้วิจัยได้พัฒนา สร้างสรรค์การแสดงให้มีความแตกต่างจากในอดีต คือการแสดงนั้นจะเป็นรูปแบบที่แสดงออกถึงความเป็นไทย ใช้เพลงไทย ดนตรีไทย กระบวนการทำรำไทยในการถ่ายทอดแต่เพียงอย่างเดียวมาเป็นผสมผสานการแสดงทั้งด้านของนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก (Ballet, Court dance, Ballet Pantomime) จัดหมวดหมู่การใช้รูปแบบของนาฏศิลป์ไทยและตะวันตกอย่างชัดเจน

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ผู้วิจัยศึกษาบทประพันธ์เรื่องพระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เพื่อวิเคราะห์ตัวบทประพันธ์เดิม และนำมาตีความหมายใหม่ผ่านแนวคิดสตรีนิยม และเข้าสู่กระบวนการรื้อสร้างเพื่อให้ได้บทประพันธ์ใหม่ที่มีแนวคิดของเรื่องในการรักศักดิ์ศรีมิใช่ความหึงหวงแบบเดิม

2. ผู้วิจัยออกแบบการแสดงโดยการคิดค้นกระบวนการลีลาท่ารำ และท่าเต้นแบบใหม่ที่ผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกร่วมกัน ในลักษณะของการสะท้อนความรู้สึกของตัวละครในมุมมองของผู้วิจัยและสะท้อนผ่านกระจกส่งไปยังผู้ที่รับชมละครสร้างสรรค์ ให้เห็นถึงยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของความเก่ง ความสามารถ ความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง รวมถึงความเท่าเทียมกันในเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

3. ผู้วิจัยได้นำการตีความบทประพันธ์เดิม บทประพันธ์ใหม่ และรูปแบบการแสดงสร้างสรรค์ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครวิทย์ เรืองรอง และรองศาสตราจารย์ อรุณา ยุทธวงศ์ เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการตีความและการสร้างสรรค์การแสดง “เงามะทอน ละเวงวันพา - สุวรรณมาลี” และนำมาพัฒนาเพื่อความสมบูรณ์ของงานการแสดงสร้างสรรค์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ ‘เงาสะทอน ละเวงวันพา - สุวรรณมาลี’ : การสร้างสรรค์ละครด้วยการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก ” โดยผู้วิจัยได้สร้างละครสร้างสรรค์ ที่เกิดจากการตีความหมายใหม่ผ่านแนวคิดสตรีนิยมและการรื้อสร้างจากบทประพันธ์เดิม เรื่องพระอภัยมณี ตอนหึงหน้าป้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. บทประพันธ์

ผู้วิจัยได้ศึกษาบทประพันธ์ เรื่องพระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เพื่อศึกษาบทประพันธ์เดิมอย่างละเอียด เพื่อให้เข้าใจตัวบทประพันธ์เรื่องพระอภัยมณีอย่างแท้จริง จากนั้น ผู้วิจัยได้เลือกตอนหึงหน้าป้อม เนื่องจากเป็นตอนที่มีความเด่นชัดในเรื่องของเนื้อเรื่อง ซึ่งในตอนดังกล่าว เป็นตอนที่มีการโต้ตอบกันระหว่างตัวละครหลักได้แก่ นางสุวรรณมาลี และนางละเวงวันพา ซึ่งเป็นสตรีที่มีความสามารถในการปกครองเมือง แต่มีชะตาเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการกำราบบิดา การมีชายอันเป็นที่รักผู้เดียวกันคือ พระอภัยมณีเป็นผู้ปกครองเมือง และมีความสามารถในการรบเช่นเดียวกัน ซึ่งจากการตีความหมายจากบทประพันธ์เดิมนั้น มักจะเป็นการตีความถึงการต่อสู้กันระหว่างนางสุวรรณมาลีและนางละเวงวันพาอันด้วยเหตุจากความหึงหวงและต้องการแย่งชิงพระอภัยมณี ก่อให้เกิดศึกสงคราม นำมาซึ่งความสูญเสีย โดยมองว่าสตรีไม่ว่าสูงศักดิ์เพียงใด แต่ก็ยังมีการทำศึกสงครามกันอันมีสาเหตุมาจากผู้ชาย ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นต่างเนื่องจากบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการเรียกร้องทางด้านความเท่าเทียม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของสตรีตามแนวคิดสตรีนิยม ที่ผู้หญิงไม่ใช่ผู้ที่ด้อยค่ากว่าผู้ชายอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้เลือกตอนหึงหน้าป้อม มาใช้เป็นบทประพันธ์หลัก และนำทฤษฎีการรื้อสร้างมาใช้เป็นทฤษฎีสำคัญในการรื้อสร้างบทประพันธ์ใหม่ เพื่อนำไปสู่การสร้างละครสร้างสรรค์ เรื่องพระอภัยมณี ตอนหึงหน้าป้อม โดยยังคงกรอบของบทประพันธ์เดิมที่ยังคงมีความสำคัญหลัก ได้แก่ นักแสดงหลักและนักแสดงรองที่มีความสำคัญเพื่อให้สามารถลำดับเรื่องราวบทประพันธ์เดิมได้ รวมถึงการใช้การลำดับเรื่องราวในละครสร้างสรรค์ให้ยังคงเป็นรูปแบบเดิม แต่สิ่งที่ผู้วิจัยได้ทำการรื้อสร้างให้เป็นตามบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น จะเป็นการรื้อสร้างในตัวบทประพันธ์ เพื่อให้การแสดงละครสร้างสรรค์สามารถถ่ายทอดและตีความตามความหมายที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ดังตัวอย่างบทประพันธ์ ดังนี้

สุวรรณมาลี

รูปภาพอาบมนตรา ไหนบอกว่ารักข้าหนักหนา

เพียงเห็นแค่รูปอาบมนตราก็เพ้อคลั่ง

หลงรูปนางกษัตริย์กรุงลงกา นางฝรั่ง

ลืมนความรักทุกอย่างที่เคยสัญญากับข้าไว้

แล้วในที่สุดเขาก็หนีหายไปจากข้า

ข้ามมหาสมุทรไปกรุงลงกาของนางฝรั่ง

หัวอกข้าเคืองแค้นแน่นประดัง

มันคลุ้มคลั่งดังพายุร้ายเพราะผู้ชายโลเล

ข้ายกทัพนำข้ามมหาสมุทรมา

หวังจะให้เขาพ้นคืนสติปัญญาจำข้าได้
ข้าจะไม่ยอมเสียเขาไป
จะไม่ยอมให้ละเวงได้พระอภัยไปครอบครอง
ศึกครั้งนี้ข้าจะปราชัยไม่ได้
ผลึกต้องไม่พ่ายแก่ลังกา
เป็นศึกแห่งศักดิ์ศรีระหว่างสองนครา
ที่มีผู้หญิงเป็นกษัตริยาครองเมือง

ละเวงวันหา

รูปภาพอบมนตรา เขารักข้าเพราะมนตราไข่ม้อย
ถ้อยคำที่เขาพูดพร่ำเพราะเสนางใจ
เป็นเพียงเพราะโดนมนตราบังคับไว้
หรือหัวใจของเขาไม่ได้อยู่ที่ข้า แต่ยังอยู่ที่สุวรรณมาลี
แม้หัวใจข้าจะปวดร้าวเพียงไหน
แต่ข้าจะทำทุกอย่างให้ได้เขามา
เมืองผลึกจะไม่มีวันที่จะชนะกรุงลังกา
ไม่ชนะด้วยเล่ห์คาถา ก็ชนะด้วยมารยาอิสตรี
สุวรรณมาลียกทัพใหญ่มายังลังกา
เมืองผลึกหวังว่าจะชนะศึกได้
อย่าคิดว่าข้าจะยอมให้มีชัย
ข้าจะต่อสู้จนได้ครอบครองพระอภัยมณี
ในนามแห่งกษัตริย์กรุงลังกา
ละเวงวันหาจะไม่ยอมเสียศักดิ์ศรี
ข้าต้องชนะให้ได้ในศึกนี้
ในฐานะกษัตริย์ข้ามีหน้าที่ต้องนำชัย!

ไม่ใช่แค่ช่วงชิงให้ได้ภัยมณี
ชายผู้เป็นสามีของทั้งสอง
ใครชนะก็จะได้ครอบครอง
ทั้งผู้ชายที่หมายปอง ทั้ง..ครองเมือง!!

จากบทประพันธ์ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและประพันธ์ขึ้นใหม่ เพื่อเป็นการถ่ายทอดให้เห็นว่า นางสุวรรณมาลีและนางละเวงวันหาไม่ได้ทำศึกสงครามด้วยเหตุจากความชิงไหวชิงพริบในตัวพระอภัยมณี แต่เป็นการแสดงออกว่าพระอภัยมณีนั่น เป็นเสมือนศักดิ์ศรีของนางสุวรรณมาลีและนางละเวงวันหา ดังนั้น การได้

ครอบครองพระอภัยมณีนั้น ไม่ใช่เพราะว่าอยากได้พระอภัยมณีมาเป็นของตนเพราะความสเน่ห์หา แต่เป็นการรักษาศักดิ์ศรีของตนและบ้านเมืองเอาไว้ ไม่ให้ผู้ใดมาดูถูกเหยียดหยามหรือแย้งชิงได้ ซึ่งจะไม่ใช่เรื่องของความหึงหวงในพระอภัยมณี แต่เป็นการกอบกู้ศักดิ์ศรีผ่านการแย้งชิงพระอภัยมณี ดังประโยคที่ว่า

*ไม่ใช่แค่ช่วงชิงให้ได้ภัยมณี
 ชายผู้เป็นสามีของทั้งสอง
 ใครชนะก็ได้ครอบครอง
 ทั้งผู้ชายที่หมายปอง ทั้ง..ครองเมือง!!*

นอกจากการศึกษาจากบทประพันธ์เดิม นำไปสู่การรื้อสร้างบทประพันธ์ใหม่ แต่ยังคงกรอบและการดำเนินเรื่องของบทประพันธ์เดิมนั้น ผู้วิจัยได้ออกแบบการแสดงสร้างสรรค์ เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยของการแสดงในปัจจุบัน โดยได้มีการสร้างสรรค์การแสดงให้มีความแตกต่างจากการแสดงรูปแบบที่เคยมีมาในอดีตซึ่งจากแสดงในอดีตที่ผ่านมา นั้น จะเป็นรูปแบบการแสดงที่นำนาฏศิลป์ไทยมาเป็นการแสดงเรื่องราวไม่ว่าจะเป็นการแสดงของนางสุวรรณมาลี หรือนางละเวงวันพา ซึ่งนางละเวงวันพานั้นเป็นชาวตะวันตก ผู้วิจัยจึงได้นำรูปแบบการแสดงที่ผสมผสานกันระหว่างนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก เพื่อให้เห็นถึงความงดงามของนาฏศิลป์ที่มีความหลากหลายและสามารถผสมผสานกันได้อย่างลงตัว มุ่งเน้นเรื่องของการขับร้องและการแสดงให้มีความสมจริงและยังคงเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงให้คงคุณค่าและควรค่าต่อการอนุรักษ์และสืบต่อไป รวมไปถึงการออกแบบการแต่งกายให้สอดคล้องกับบทประพันธ์บุคลิกลักษณะของตัวละครและความสมจริงมากที่สุด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2. การออกแบบลีลานาฏศิลป์

ผู้วิจัยคิดค้นกระบวนลีลาท่ารำ และท่าเต้นแบบใหม่ที่ผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกร่วมกัน ผ่านการแสดงละครสร้างสรรค์ เนื่องด้วยจากตัวละครหลัก อันได้แก่ นางละเวงวันพาและนางสุวรรณมาลี 2 สตรีที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติวัฒนธรรมกันอย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยจึงมีความต้องการนำศิลปะการแสดงที่สะท้อนให้เห็นความเด่นชัดในเรื่องของศิลปะการแสดงที่มีความแตกต่างกันแต่สามารถนำมาผสมผสานให้เกิดความงดงามทางการแสดงได้อย่างลงตัว ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบกระบวนลีลาท่ารำใหม่ เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่าง ดึงเสน่ห์ของตะวันตกและไทยออกมาเพื่อให้เห็นอย่างชัดเจนในความงดงามของศิลปะการแสดงแต่ละชาติ และนำมาผสมผสานให้เกิดความกลมกลืน แต่ยังคงเด่นชัดในเรื่องของกลิ่นอายของฝั่งตะวันตกและไทย เพื่อความงดงามในศิลปะการแสดงที่ผู้วิจัยมีความต้องการให้สะท้อนความเป็นตัวตนของนักแสดงและยังคงแนวความคิดตามที่นักวิจัยตีความ การแสดงของฝั่งนางสุวรรณมาลีก็จะยังคงการแสดงนาฏศิลป์ไทย การแสดงฝั่งนางละเวงวันพา ก็จะเป็นการแสดงในรูปแบบของตะวันตก และเมื่อถึงฉากที่ต้องมีการผสมผสานกัน ก็จะมีการจัดการแสดงที่นำทั้งความแตกต่างของศิลปะการแสดงและความเหมือนกันมาจัดการแสดงให้เป็นรูปแบบการแสดงที่มีลักษณะผสมผสานกันได้อย่างลงตัว ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้ง เป็นการสร้างสรรค์งานละครที่มีความสมดุลกันระหว่าง 2 ฝ่าย จนนำไปสู่การแสดงละครสร้างสรรค์ที่มีการผสมผสานได้อย่างลงตัวและงดงาม โดยมีตัวอย่างการออกแบบลีลานาฏศิลป์ดังนี้

2.1 การรำคู่ คือ การรำของตัวละคร 2 ตัวตามลักษณะบทประพันธ์คือ

1) บทหลักระหว่างนางผีเสื้อสมุทรกับพระอภัยมณี

ภาพที่ 3 นางผีเสื้อสมุทรไล่จับพระอภัยมณี
ที่มา: ผู้วิจัย

สำหรับการออกแบบกระบวนการท่ารำช่วงการแสดงนี้เป็นการผสมผสานระหว่างกระบวนการนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์สากลโดยมีตัวละครที่ไล่ติดตามคือ นางผีเสื้อสมุทร และ ตัวละครที่ถูกติดตามคือ พระอภัยมณี กระบวนการท่ารำเป็นแบบยืน ท่ารำส่วนใหญ่เป็นการใช้พื้นที่บนเวที ซึ่งนำจารีตของการรำเพลงเชิดฉานมาเป็นแนวคิดในการออกแบบท่ารำ ซึ่งกระบวนการท่ารำเพลงเชิดฉานเป็นการรำไล่จับติดตามกัน

ภาพที่ 4 นางผีเสื้อสมุทรอุ้มพระอภัยมณี
ที่มา: ผู้วิจัย

ในกระบวนการเต้นแบบนาฏศิลป์ตะวันตก ผู้วิจัยได้เลือกท่าเต้นประเภทคู่ (Pas De Deux) ใช้ในการออกแบบเพื่อให้เกิดอากัปกริยาการลักพาของนางผีเสื้อสมุทรและพระอภัยมณีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2) บทเกี่ยวพาราสีระหว่างพระอภัยมณีกับนางละเวงวันหา

ภาพที่ 5 พระอภัยมณีเกี่ยวนางละเวงวันพา
 ที่มา: ผู้วิจัย

สำหรับการออกแบบกระบวนการท่ารำช่วงการแสดงนี้เป็นการผสมผสานระหว่างกระบวนการทำนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์สากลโดยแสดงบทเกี่ยวพาราสีแบบยืนโดยมีตัวละครที่สำคัญคือพระอภัยมณีแสดงท่าเกี่ยวพาราสีนางละเวงวันพา ที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ในจิตใจที่พระอภัยมณีเป็นต้นเหตุแห่งการตายของพ่อและพี่ชาย แต่ด้วยความงดงามด้วยรูปร่างของพระอภัยมณีที่นางละเวงวันพาพบเป็นครั้งแรก จึงทำให้เกิดความหวั่นไหวลึบลึกทุกอย่าง จากความโกรธจึงคลี่คลายกลายเป็นความรัก ด้วยความงามทางกายและความเสน่ห์ทางวาจาของพระอภัยมณีนี้เอง

สำหรับแนวคิดในการออกแบบท่ารำช่วงนี้มาจากท่าเกี่ยวในการแสดงโขน ละคร ซึ่งมีจารีตให้การเข้าเกี่ยวประกอบไปด้วย เข้าเกี่ยวทางซ้ายมือของตัวนาง เข้าเกี่ยวทางขวามือของตัวนาง เข้าเกี่ยวทางด้านหลังของตัวนาง แต่ในการออกแบบการแสดงช่วงนี้ต้องให้สอดคล้องกับผู้แสดงอีกฝ่ายหนึ่งที่ปฏิบัติทำนาฏศิลป์สากลที่ต้องมีการสอดประสานกันอย่างลงตัว

ภาพที่ 6 พระอภัยมณีเกี่ยวนางละเวงวันพา
 ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 7 พระอภัยมณีเกี้ยวนางละเวงวันฟ้า
ที่มา: ผู้วิจัย

การออกแบบด้านนาฏศิลป์สากล ผู้วิจัยยังคงใช้แบบแผนของการเต้นคู่ (Pas De Deux) โดยนำลักษณะลีลาของความรัก ความอ่อนหวานของท่าเต้น รวมไปถึงการรักษาสมดุลของคู่เต้น (Dance Supporter) ทั้งยังเป็นการผสมผสานท่าเต้นระหว่างนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์สากลอย่างลงตัว

3) บทเกี้ยวพาราสีระหว่างพระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลี

ภาพที่ 8 พระอภัยมณีเกี้ยวนางสุวรรณมาลี
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 9 พระอภัยมณีเกี้ยวนางสุวรรณมาลี
 ที่มา: ผู้วิจัย

สำหรับการออกแบบกระบวนการท่ารำช่วงการแสดงนี้เป็นการผสมผสานระหว่างกระบวนการทำนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์สากลโดยแสดงบทเกี้ยวพาราสีแบบนั่งราบบนแท่นบรรทม โดยใช้แนวคิดในการออกแบบท่าจากพื้นฐานท่ารำทางนาฏศิลป์ไทยเพลงโลม-ตระนอน ซึ่งประกอบไปด้วยท่านาฏศิลป์ไทย คือ ท่าโลมบนมือเดียวและสองมือ ท่าโลมล่างสองมือ และท่าโลมที่เลียนแบบท่าอากัปภิกิริยาทางธรรมชาติของมนุษย์ คือ ท่าเขยคาง ท่าจับแก้ม ท่ากอด รวมถึงท่ารำนาฏยศัพท์ คือ ท่ารัก ท่าอึ้ง ท่าเขินอาย รวมถึงจารีตการนั่งของตัวละครตัวนางจะอยู่ทางขวามือของตัวละครตัวพระ

แต่การออกแบบกระบวนการท่ารำที่ผู้วิจัยสร้างสรรค์สำหรับเพลงนี้ได้เพิ่มลักษณะการใช้พื้นที่บนแท่นบรรทม มีการสลับตำแหน่งของตัวพระและตัวนาง ทั้งหน้าตรงทั้งสองตัวละครและหันหน้าหันหลังสลับกันแต่ช่วงท้ายก็กลับมายังตำแหน่งเดิมตามหลักเข้าพระเข้านางของนาฏศิลป์ไทย นอกจากนี้ยังรวมถึงการพัฒนาอารมณ์ในการเกี้ยวพาราสี เนื่องจากตัวละครทั้งคู่มีใจรักต่อกันและเป็นการปฏิบัติต่อกันในทิวทัศน์การพัฒนาทางอารมณ์จึงสามารถทำได้แบบถึงเนื้อถึงตัวและพัฒนาได้จนถึงขีดสูงสุด สำหรับกลวิธีสำคัญที่ผู้วิจัยสร้างสรรค์ในการออกแบบกระบวนการท่าเกี้ยวนี้เป็นภาพแทนความคิดเพื่อตอกย้ำความรู้สึกในจินตนาการของนางละเวงวันพา ให้เกิดความริษยาและเจ็บแค้นที่พระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลีสมหวังในความรัก

สรุปผลการวิจัย

การแสดงละครสร้างสรรค์เรื่อง “เงาสะทอน ละเวงวันพา – สุวรรณมาลี” เป็นการสร้างสรรค์การแสดงจากแนวคิดสตรีนิยมที่มีการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคม โดยมีการเห็นความสำคัญของคุณค่าและศักดิ์ศรีของสตรีมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้นำทววรรณกรรมที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักเรื่องพระอภัยมณีมาเป็นวรรณกรรมตั้งต้นในการถ่ายทอดเรื่องราวของศักดิ์ศรีและคุณค่าของสตรี โดยเลือกตอน หึงหน้าป้อม เนื่องจากเป็นตอนที่มีการโต้ตอบกันระหว่างนางสุวรรณมาลีและนางละเวงวันพา สองสตรีผู้สูงศักดิ์ที่มีชะตาชีวิตเดียวกัน แต่ต้องทำศึกสงครามด้วยเหตุเพราะความหึงหวงและต้องการแย่งชิงพระอภัยมณี ซึ่งผู้วิจัยได้มีการตีความหมายใหม่ตามบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยการศึกษาบทประพันธ์เดิมและสร้างบทประพันธ์ใหม่ตามการตีความของผู้วิจัย โดยยังคงกรอบของบทประพันธ์และการดำเนินเรื่องของบทประพันธ์เดิมไว้ เพื่อให้ผู้ชมสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวจากวรรณกรรมเดิมและการแสดงที่ผู้วิจัยสร้างสรรค์

ขึ้นได้ นอกจากนี้การประพันธ์บทใหม่แล้ว ผู้วิจัยได้นำกระบวนการสร้างละครสร้างสรรค์อันได้แก่การประดิษฐ์ท่ารำที่มีการผสมผสานรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตก เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางการแสดงนาฏศิลป์เพื่อความสมจริงตามบทบาทการแสดงตามบทประพันธ์และการสร้างการรูปแบบการแสดงที่มีการผสมผสานกันได้อย่างลงตัว

อภิปรายผล

1. การนำบทวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณี ตอนหึงหน้าป้อมมาตีความหมายใหม่ ผ่านแนวคิดทฤษฎีสตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal Feminism) แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากปรัชญาแนวเสรีนิยม เป็นแนวคิดที่กล่าวว่า มนุษย์ทุกคนสามารถใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิตและนำไปสู่ความสามารถในการพัฒนาได้ โดยใช้เหตุผลไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็มีความสามารถเท่าเทียมกันและสามารถพัฒนาได้ (สันต์ สุวัจนราภินันท์, 2550) นั้น และถ่ายทอดการแสดงออกมาในรูปแบบของการนำเสนอการแสดง “เงาสะทอน ละครวงวันหา - สุวรรณมาลี” ตัวละครหลัก 2 ตัว ที่ผู้วิจัยได้ตีความใหม่และนำเสนอว่าสตรีทั้ง 2 มีความสามารถในการปกครองบ้านเมืองและการนำทัพออกรบ ต้องมาทำศึกสงครามกันไม่ใช่สาเหตุแห่งความหึงหวงต้องการแย่งชิงพระอภัยมณีเพราะความรัก แต่เป็นสาเหตุจากความต้องการรักษาศักดิ์ศรีของกษัตริย์ การแย่งชิงพระอภัยมณีเป็นสัญลักษณ์แห่งความสามารถในการรักษาและปกป้องศักดิ์ศรี ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของสตรีที่เข้มแข็ง เก่งกล้ามีความสามารถไม่ด้อยกว่าบุรุษ

2. การแสดง “เงาสะทอน ละครวงวันหา - สุวรรณมาลี” เป็นการสร้างสรรค์ที่นำนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกมาผสมผสานกัน เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านการแสดงให้เกิดขึ้น โดยมีความแตกต่างจากการแสดงในอดีตที่ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นการแสดงโดยใช้นาฏศิลป์ไทยในการถ่ายทอดเรื่องราว การแสดงเช่นเดียวกับ ปิ่นเกศ วัชรปาลม, (2559) ที่กล่าวว่านาฏศิลป์สร้างสรรค์ คือ การใช้ศิลปะได้อย่างหลากหลายนำมาผสมกลมกลืนภายใต้การจัดองค์ประกอบใหม่ ทั้งนี้การพยายามหลีกเลี่ยงรูปแบบเดิมเพื่อให้เกิดการยอมรับจากผู้ชม เป็นสิ่งท้าทายในตัวผู้สร้างสรรค์งานลักษณะนี้เป็นอย่างยิ่ง การแสดง “เงาสะทอน ละครวงวันหา - สุวรรณมาลี” เป็นการแสดงที่มีตัวละครฝั่งของไทย ได้แก่ นางสุวรรณมาลี และฝั่งตะวันตก ได้แก่ นางละครวงวันหา การนำท่าเต้นของฝั่งตะวันตก มาใช้ในการนำเสนอเรื่องราวที่เป็นการถ่ายทอดจากนางละครวงวันหา จึงมีความน่าสนใจในการออกแบบท่าเต้นเพื่อสื่อความหมาย รวมถึงการนำการรำรำของไทยและการเต้นของตะวันตกมาผสมผสานกันและถ่ายทอดเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากการตีความหมายใหม่ จึงเป็นการก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่แก่วงวิชาการนาฏศิลป์

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ควรมีการนำการสร้างละครสร้างสรรค์ที่มีการผสมผสานนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ตะวันตกไปประยุกต์ในการแสดงวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ เพื่อให้มีการสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงที่มีความหลากหลายมากขึ้น
2. ควรมีการนำวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ มาตีความหมายใหม่ เพื่อเป็นการนำเสนอรูปแบบ มุมมองของวรรณกรรมในมุมมองที่แตกต่างและมีการเปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

- ประณีต ม่วงนวล. (2559). การวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี. *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร*, 7(2). 86-98.
- ปิ่นเกศ วัชรปาณ. (2559). *การสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์. ตำราการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*.
- วรรณวิไล ชุ่มใจ. (2559). *ความฉลาดทางอารมณ์ของตัวละครในวรรณคดีมรดก*. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่).
- สันต์ สุวัจนารักษ์. (2550). *Different Feminist Theories: ในความแตกต่างของทฤษฎีสตรีนิยม*. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2565, จาก: <http://www.midnightuniv.org>.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2559). *ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัครวิทย์ เรืองรอง. (2558). โดยสำคัญ ‘ปัญญา’ ของนารี: ภาพลักษณ์สตรีในวรรณกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กับปัจจัยเกื้อกูลด้านการศึกษา. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, 17(1), 9-18.
- Natt Sweetty. (2554). การแสดงละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีเกี้ยวนางละเวง. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=fZsapxO8nmo>
- Siammelodies. (2564). การแสดงละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีเกี้ยวนางละเวง. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=gx4d4875scg>
- Siammelodies. (2021). Phra Aphai Mani story The episode of Phra Aphai Manee Kew Nang Laweng [VIDEO]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=gx4d4875scg> (Accessed on 1 May 2023)